

DAVR XARAJATLARI VA UNING TARKIBI: SOTISH XARAJATLARI VA MA'MURIY-BOSHQARUV XARAJATLARI

Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti

Buxgalteriya hisobi kafedrasi dotsenti

Pashaxodjayeva Dildora Djabborxonovna

Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti

Buxgalteriya hisobi va menejment fakulteti talabasi

Toshtemirov Hayotjon Baxtiyorovich

Annotatsiya

Ushbu akademik maqolada xo'jalik yurituvchi subyektlarda davr xarajatlarining iqtisodiy mazmuni, tarkibiy tuzilishi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirishdagi o'rni har tomonlama tahlil qilinadi. Maqolada davr xarajatlari ishlab chiqarish tannarxiga bevosita kiritilmaydigan, biroq hisobot davrining yakuniy moliyaviy natijasiga to'g'ridan to'g'ri ta'sir ko'rsatadigan xarajatlar sifatida izohlanadi. Ayniqsa, sotish xarajatlari va ma'muriy-boshqaruv xarajatlarining mohiyati, ularni guruhlash, hisobvaraqlarda aks ettirish va nazorat qilish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. O'zbekiston Respublikasida amalda bo'lgan xarajatlar tarkibi to'g'risidagi me'yoriy hujjatlar hamda buxgalteriya hisobi milliy standartlari asosida davr xarajatlarini hisobga olishning nazariy va amaliy jihatlari yoritiladi. Shuningdek, korxonalarda xarajatlarni oqilona rejalashtirish, tahlil qilish, budjetlashtirish va ichki nazorat tizimini kuchaytirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: Davr xarajatlari, sotish xarajatlari, ma'muriy xarajatlar, boshqaruv xarajatlari, 9410-hisobvaraqa, 9420-hisobvaraqa, moliyaviy natija, xarajatlar tarkibi, buxgalteriya hisobi, ichki nazorat.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir xo‘jalik yurituvchi subyektning moliyaviy barqarorligi, raqobatbardoshligi va foydalilik darajasi xarajatlarni to‘g‘ri rejalashtirish hamda hisobga olish tizimiga bevosita bog‘liqdir. Korxonada faoliyatida xarajatlar faqat mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish jarayonida yuzaga keladigan sarflar bilan cheklanib qolmaydi. Mahsulotni iste‘molchiga yetkazish, reklama qilish, bozorni o‘rganish, korxonani umumiy boshqarish, ma‘muriy apparatni saqlash, ofis binolaridan foydalanish, maslahat va axborot xizmatlaridan foydalanish kabi ko‘plab xarajatlar ham faoliyatning uzluksiz davom etishi uchun zarur hisoblanadi. Bunday xarajatlar, odatda, ishlab chiqarish tannarxiga bevosita qo‘shilmaydi, lekin hisobot davri foyda yoki zarariga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi.

Davr xarajatlari korxonada boshqaruvining muhim tahlil obyektlaridan biridir. Ularning ortishi foyda miqdorini kamaytirishi mumkin, ammo to‘g‘ri yo‘naltirilgan sotish va boshqaruv xarajatlari mahsulot realizatsiyasini kengaytirish, mijozlar bazasini mustahkamlash, xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish va uzoq muddatli raqobat ustunligini yaratishga xizmat qiladi. Shuning uchun davr xarajatlarini faqat qisqartirilishi kerak bo‘lgan sarf sifatida emas, balki boshqaruv qarorlarini asoslashga xizmat qiluvchi iqtisodiy ko‘rsatkich sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

O‘zbekiston Respublikasi amaliyotida davr xarajatlari mahsulot ishlab chiqarish jarayoni bilan bevosita bog‘liq bo‘lmagan, biroq korxonada faoliyatini tashkil etish va mahsulotlarni sotish jarayonida yuzaga keladigan xarajatlar sifatida ko‘riladi. Mazkur xarajatlar tarkibida, ayniqsa, sotish xarajatlari va ma‘muriy-boshqaruv xarajatlari alohida ahamiyatga ega. Sotish xarajatlari korxonaning bozorga chiqishi, mahsulotni xaridorga yetkazishi, reklama va marketing faoliyatini amalga oshirishi bilan bog‘liq bo‘lsa, ma‘muriy-boshqaruv xarajatlari korxonaning

umumiy boshqaruv funksiyalarini bajarish, strategik va joriy qarorlar qabul qilish, tashkiliy faoliyatni yuritish uchun zarur bo'lgan sarflarni ifodalaydi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi davr xarajatlari va uning tarkibiy qismlari bo'lgan sotish xarajatlari hamda ma'muriy-boshqaruv xarajatlarining iqtisodiy mazmunini ochib berish, ularni hisobga olish va tahlil qilishning amaliy ahamiyatini yoritishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun davr xarajatlarining me'yoriy asoslari, hisobvaraqlar tizimidagi aks ettirilishi, moliyaviy natijalarga ta'siri va xarajatlarni boshqarish mexanizmlari o'rganiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Davr xarajatlari tushunchasi buxgalteriya hisobi, boshqaruv hisobi va moliyaviy tahlil fanlarida keng o'rganilgan kategoriyalardan biridir. Iqtisodiy adabiyotlarda xarajatlar odatda ishlab chiqarish xarajatlari, sotilgan mahsulot tannarxi, davr xarajatlari, moliyaviy faoliyat xarajatlari va favqulodda xarajatlar kabi guruhlariga ajratiladi. Bunday tasnif xarajatlarning kelib chiqish sababi, ishlab chiqarish jarayoniga bog'liqligi, moliyaviy natijalarga ta'sir etish vaqti hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi rolini aniqlashga yordam beradi. Davr xarajatlarining asosiy belgisi shundan iboratki, ular ma'lum bir mahsulot birligining ishlab chiqarish tannarxiga bevosita bog'lanmaydi, balki sodir bo'lgan hisobot davrining xarajati sifatida tan olinadi.

O'zbekiston Respublikasida mahsulot ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi alohida me'yoriy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Amaldagi tartibga ko'ra, davr xarajatlari bevosita ishlab chiqarish jarayoni bilan bog'liq bo'lmagan xarajatlar va sarflarni o'z ichiga oladi. Ularning tarkibida boshqaruv xarajatlari, mahsulotni sotish xarajatlari hamda umumxo'jalik ahamiyatiga ega boshqa xarajatlar muhim o'rin tutadi [1]. Bu yondashuv davr xarajatlarini ishlab chiqarish xarajatlaridan ajratish va ularning hisobot davri moliyaviy natijasiga ta'sirini aniq ko'rsatish imkonini beradi.

Buxgalteriya hisobi milliy standartlarida davr xarajatlarini hisobga olish uchun 9400-guruh hisobvaraqlari belgilangan. Ushbu guruhda 9410 “Sotish xarajatlari”, 9420 “Ma’muriy xarajatlar”, 9430 “Boshqa operatsion xarajatlar” va tegishli boshqa hisobvaraqlar qo‘llaniladi [2]. Mazkur hisobvaraqlar korxonada davr davomida yuzaga keladigan sotish va boshqaruv bilan bog‘liq xarajatlarni alohida tahlil qilish, ularning dinamikasini kuzatish hamda hisobot davri oxirida yakuniy moliyaviy natijaga o‘tkazish imkonini beradi. Xususan, 9410-hisobvaraqda mahsulotni sotish bo‘yicha xarajatlar, ya‘ni mahsulotni iste‘molchiga yetkazib berish, transport vositalariga ortish, marketing faoliyati, reklama va sotuv bo‘limi xarajatlari aks ettiriladi. 9420-hisobvaraqda esa tashkilotni boshqarish bo‘yicha xarajatlar, boshqaruv xodimlarining ish haqi, umumiy boshqaruv ahamiyatiga molik asosiy vositalarni ta‘mirlash, umumxo‘jalik binolarining ijara to‘lovlari va boshqa ma‘muriy xarajatlar hisobga olinadi [2].

Sotish xarajatlari korxonaning bozordagi faolligini ifodalovchi muhim ko‘rsatkichlardan biridir. Bunday xarajatlar tarkibiga mahsulotlarni qadoqlash va jo‘natishga tayyorlash, transportirovka qilish, yuklash-tushirish, omborlarda saqlash, reklama, ko‘rgazma va yarmarkalarda ishtirok etish, savdo agentlari yoki marketing xodimlari mehnatiga haq to‘lash, mijozlar bilan shartnomalar tuzish va sotuvdan keyingi xizmat ko‘rsatish bilan bog‘liq sarflar kirishi mumkin. Sotish xarajatlarning iqtisodiy natijadorligi ularning realizatsiya hajmi, sotuvdan tushum, yangi mijozlar soni va bozor ulushi bilan bog‘liq holda baholanganda aniqroq namoyon bo‘ladi. Masalan, reklama xarajatlari qisqa muddatda foydani kamaytirishi mumkin, biroq uzoq muddatda brend tanilishini oshirishi va savdo hajmini ko‘paytirishi mumkin.

Ma‘muriy-boshqaruv xarajatlari esa korxonaning umumiy boshqaruv tizimini saqlash va rivojlantirish bilan bog‘liqdir. Bunday xarajatlarga rahbar xodimlar va ma‘muriy apparat ish haqi, xizmat safarlari, ofis binolari ijarasi, aloqa va internet

xizmatlari, kantselyariya mahsulotlari, auditorlik, yuridik, konsalting va axborot xizmatlari, boshqaruv maqsadida foydalaniladigan asosiy vositalar amortizatsiyasi, ma'muriy binolarni saqlash xarajatlari kiradi. Ushbu xarajatlar ishlab chiqarish jarayoniga bevosita bog'lanmagan bo'lsa-da, korxonada faoliyatini tashkil etish, rejalashtirish, nazorat qilish va strategik rivojlanishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Adabiyotlarda davr xarajatlarini boshqarishning bir necha yondashuvlari ko'rsatib o'tiladi. Birinchi yondashuv xarajatlarni iqtisodiy elementlar va funksional yo'nalishlar bo'yicha guruhlashni nazarda tutadi. Bu usul xarajatlarning qaysi manbalar hisobiga shakllanayotganini aniqlash imkonini beradi. Ikkinchi yondashuv javobgarlik markazlari bo'yicha hisob yuritishga asoslanadi. Bunda sotuv bo'limi, marketing bo'limi, ma'muriyat, buxgalteriya, kadrlar bo'limi kabi tarkibiy bo'linmalar kesimida xarajatlar rejalashtiriladi va nazorat qilinadi. Uchinchi yondashuv budjetlashtirishga asoslanib, davr xarajatlarini oldindan belgilangan limitlar, smetalar va asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari orqali boshqarishni nazarda tutadi.

Davr xarajatlari va ishlab chiqarish xarajatlari o'rtasidagi farqni to'g'ri belgilash moliyaviy hisobot ishonchliligi uchun juda muhimdir. Agar sotish yoki ma'muriy xarajatlar noto'g'ri ravishda ishlab chiqarish tannarxiga kiritilsa, mahsulot tannarxi sun'iy ravishda oshib ketadi va korxonaning foyda ko'rsatkichi noto'g'ri shakllanishi mumkin. Aksincha, ishlab chiqarish bilan bevosita bog'liq xarajatlar davr xarajatlari sifatida tan olinsa, mahsulot tannarxi kamayib ko'rsatiladi. Shu sababli xarajatlarni tasniflashda hujjatli asos, iqtisodiy mazmun, xarajatning paydo bo'lish joyi va maqsadi hisobga olinishi lozim.

Amaliyotda davr xarajatlarini tahlil qilishda ularning umumiy summasi bilan cheklanib qolmaslik kerak. Ularni sotuvdan tushumga nisbatan ulushi, oldingi davrlarga nisbatan o'sish sur'ati, reja ko'rsatkichlaridan og'ishi, bo'limlar

kesimidagi tarkibi va foydaga ta'siri bo'yicha o'rganish maqsadga muvofiqdir. Masalan, sotish xarajatlarining oshishi realizatsiya hajmi oshishi bilan birga yuz bersa, bu xarajatlarning iqtisodiy samarasini ko'rsatishi mumkin. Biroq ma'muriy xarajatlarni sotuv hajmiga nisbatan tezroq o'sib borayotgan bo'lsa, bu boshqaruv apparati xarajatlarini optimallashtirish zarurligidan dalolat beradi.

Hozirgi raqamli transformatsiya sharoitida davr xarajatlarini boshqarishda avtomatlashtirilgan buxgalteriya dasturlari, elektron hujjat aylanishi, CRM tizimlari, marketing analitikasi va ichki nazorat platformalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Elektron hisob yuritish xarajatlari haqidagi axborotlarni tezkor yig'ish, bo'limlar kesimida tahlil qilish, ortiqcha sarflarni aniqlash va boshqaruv qarorlarini tezlashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamlashtirishning o'zi ham ma'lum ma'muriy va sotish xarajatlarini talab qiladi. Shuning uchun bunday xarajatlarni samaradorligi investitsiya qaytimi va tejalgan resurslar nuqtai nazaridan baholanishi zarur.

Korxonalar uchun davr xarajatlarining maqbul darajasini aniqlash universal ko'rsatkichga ega emas. U korxonaning tarmog'i, hajmi, mahsulot turi, sotuv kanallari, geografik bozori, raqobat muhiti va boshqaruv modeli bilan bog'liq. Masalan, chakana savdo va xizmat ko'rsatish sohasida sotish va marketing xarajatlari yuqori bo'lishi tabiiy holat hisoblanadi. Ishlab chiqarish korxonalarida esa ma'muriy xarajatlari va logistika xarajatlarining nisbatiga alohida e'tibor qaratiladi. Shu bois davr xarajatlarini baholashda faqat xarajat summasini emas, balki uning iqtisodiy natija yaratish qobiliyatini ham inobatga olish lozim.

Davr xarajatlarini buxgalteriya yozuvlarida aks ettirishda xarajatning mazmuniga mos ravishda tegishli hisobvaraqlar bilan korrespondensiya qilinadi. Masalan, mahsulotlarni jo'natish bo'yicha transport tashkilotlari xizmatlari, chetdan reklama va marketing xizmatlari, savdo jarayonida foydalaniladigan asosiy vositalar amortizatsiyasi 9410-hisobvaraqa debetida aks ettiriladi. Boshqaruv xodimlari ish

haqi, boshqaruv binosining ijara to'lovi, umumxo'jalik ehtiyojlari uchun materiallar sarfi va boshqaruvga oid xizmatlar esa 9420-hisobvaraqlar debetida hisobga olinadi. Hisobot davri oxirida davr xarajatlari 9910 "Yakuniy moliyaviy natija (foyda yoki zarar)" hisobvarag'i bilan bog'langan holda yopilishi ularning foyda yoki zarar ko'rsatkichiga to'g'ridan to'g'ri ta'sir etishini ko'rsatadi [2].

Sotish xarajatlari bo'yicha tahlil olib borilganda ularni sotuv kanallari kesimida ajratish maqsadga muvofiqdir. An'anaviy savdo, onlayn savdo, ulgurji savdo, dilerlik tarmog'i, eksport yo'nalishi yoki hududiy bozorlar bo'yicha xarajatlarni alohida yuritish qaysi yo'nalish ko'proq samara berayotganini aniqlashga yordam beradi. Masalan, bir hududda reklama xarajatlari yuqori bo'lsa, lekin sotuv hajmi past bo'lib qolsa, marketing strategiyasini qayta ko'rib chiqish zarur bo'ladi. Aksincha, logistika xarajatlari oshgan bo'lsa-da, realizatsiya hajmi va foyda marjasi ham mutanosib oshsa, bunday xarajatlar iqtisodiy jihatdan asoslangan bo'lishi mumkin.

Ma'muriy-boshqaruv xarajatlarini tahlil qilishda esa boshqaruv apparati samaradorligi, hujjat aylanishi xarajatlari, xizmat safarlari, ijara va kommunal xarajatlar, axborot texnologiyalari xarajatlari alohida e'tiborga olinadi. Amaliyotda ma'muriy xarajatlar ko'pincha "doimiy xarajatlar" sifatida qabul qilinadi, biroq ularning ichida ham optimallashtirish mumkin bo'lgan qismlar mavjud. Masalan, elektron hujjat aylanishini joriy etish qog'oz, pochta, arxiv va vaqt xarajatlarini kamaytiradi. Boshqaruv binolari ijara shartlarini qayta ko'rib chiqish yoki ayrim xizmatlarni outsorsing asosida tashkil etish ham ma'muriy xarajatlar samaradorligini oshirishi mumkin.

Davr xarajatlarning ichki nazorati korxonaning hisob siyosati va moliyaviy intizomi bilan chambarchas bog'liq. Har bir xarajat bo'yicha shartnoma, hisobvaraqlar-faktura, dalolatnoma, xizmat ko'rsatish hujjatlari, rahbar tasdig'i va iqtisodiy asos mavjud bo'lishi kerak. Ayniqsa, reklama, konsalting, xizmat safari va vakillik

xarajatlari kabi moddalar bo'yicha hujjatlarning to'liq rasmiylashtirilishi muhimdir. Ichki nazorat tizimi xarajatning qonuniyligi, maqsadga muvofiqligi, budjetga mosligi va natijadorligini baholashi lozim.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, davr xarajatlarini boshqarishda uchraydigan asosiy muammolar xarajatlarni noto'g'ri tasniflash, bo'limlar bo'yicha javobgarlikning aniq belgilanmaganligi, reja va haqiqiy xarajatlar o'rtasidagi tafovutlar muntazam tahlil qilinmasligi hamda ayrim xarajatlarning iqtisodiy samaradorligi baholanmasligi bilan bog'liq. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun korxonalarda xarajatlar budjeti, xarajatlar limiti, tasdiqlash vakolatlari, ichki audit tartibi va davriy boshqaruv hisobotlari joriy etilishi zarur. Natijada davr xarajatlari bo'yicha axborotlar rahbariyat uchun nafaqat hisobot ko'rsatkichi, balki strategik boshqaruv vositasiga aylanadi.

Bugungi raqamli iqtisodiyot sharoitida davr xarajatlari tarkibi ham o'zgarib bormoqda. An'anaviy reklama va savdo xarajatlari bilan bir qatorda internet marketing, elektron savdo platformalari, mijozlar bilan ishlash tizimlari, dasturiy ta'minot, bulutli xizmatlar va axborot xavfsizligi bilan bog'liq xarajatlar kengaymoqda. Ma'muriy-boshqaruv xarajatlari tarkibida esa elektron hujjat aylanishi, masofaviy boshqaruv tizimlari va boshqaruv dasturlariga sarflanadigan mablag'lar ko'paymoqda. Bu jarayon davr xarajatlarini zamonaviy tahlil usullari orqali baholash zaruratini kuchaytiradi.

Davr xarajatlarini hisobga olishda hujjatlashtirish tartibi alohida ahamiyatga ega. Har bir xarajat shartnoma, hisobvara-q-faktura, dalolatnoma, buyruq, xizmat safari guvohnomasi yoki boshqa boshlang'ich hujjatlar bilan asoslangan bo'lishi lozim. Xarajatning iqtisodiy mazmuni, qaysi faoliyat yo'nalishiga tegishliligi va hisobot davri bilan bog'liqligi aniq belgilansa, buxgalteriya axboroti ishonchli bo'ladi hamda soliq va moliyaviy nazorat jarayonida tushunmovchiliklar kamayadi.

Sotish xarajatlari va ma'muriy-boshqaruv xarajatlarini tahlil qilishda reja va haqiqiy ko'rsatkichlarni taqqoslash muhimdir. Xarajatlarning o'sishi doimo salbiy holat sifatida baholanmasligi kerak: agar marketing xarajatlari sotuv hajmini oshirsa yoki boshqaruv tizimiga kiritilgan xarajatlar qaror qabul qilish tezligi va sifatini yaxshilasa, bunday xarajatlar iqtisodiy jihatdan asoslangan hisoblanadi. Shu bois davr xarajatlari samaradorligi ularning natija bilan bog'liqligi asosida baholanishi lozim.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda iqtisodiy tahlil, taqqoslash, guruhlash, mantiqiy umumlashtirish va me'yoriy-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Avvalo, davr xarajatlarining nazariy mazmuni va ularning xarajatlar tasnifidagi o'rnini o'rganildi. Keyingi bosqichda sotish xarajatlari va ma'muriy-boshqaruv xarajatlarining tarkibi, ularni hisobvaraqlarda aks ettirish tartibi hamda moliyaviy natijaga ta'siri tahlil qilindi. Me'yoriy tahlil jarayonida xarajatlar tarkibi to'g'risidagi nizom, buxgalteriya hisobi milliy standarti va hisobvaraqlar rejasi asosiy manba sifatida olindi. Deskriptiv yondashuv orqali korxonada amaliyotida uchraydigan sotish va ma'muriy xarajatlar misollari guruhlashtirildi, ularni nazorat qilish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Tadqiqotning amaliy yo'nalishi shundan iboratki, unda davr xarajatlarini hisobga olish faqat buxgalteriya yozuvlari bilan cheklanmasdan, boshqaruv qarorlarini qabul qilish, budjetlashtirish, xarajatlar markazlari bo'yicha javobgarlikni belgilash va ichki nazorat tizimini tashkil etish nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqildi. Bu esa korxonalarda davr xarajatlarning shaffofligini oshirish, ortiqcha sarflarni kamaytirish va foyda ko'rsatkichlarini yaxshilashga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, davr xarajatlari xo‘jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy natijalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan iqtisodiy kategoriyadir. Ular ishlab chiqarish tannarxiga bevosita kiritilmasa-da, korxonaning foyda yoki zarariga to‘g‘ridan to‘g‘ri ta‘sir ko‘rsatadi. Davr xarajatlarining tarkibida sotish xarajatlari va ma‘muriy-boshqaruv xarajatlari alohida o‘rin tutadi. Sotish xarajatlari mahsulotni bozorga olib chiqish, xaridorlarga yetkazish, reklama va marketing faoliyatini amalga oshirish bilan bog‘liq bo‘lsa, ma‘muriy-boshqaruv xarajatlari korxonaning umumiy boshqaruv tizimini saqlash va samarali yuritish uchun zarur bo‘lgan sarflarni ifodalaydi.

Davr xarajatlarini to‘g‘ri tasniflash, hujjatlashtirish va hisobvaraqlarda aks ettirish moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta‘minlaydi. Bunda 9410 “Sotish xarajatlari” va 9420 “Ma‘muriy xarajatlar” hisobvaraqlaridan oqilona foydalanish, xarajatlarni bo‘limlar va javobgarlik markazlari kesimida yuritish, hisobot davri oxirida ularni yakuniy moliyaviy natijaga to‘g‘ri yopish muhim ahamiyat kasb etadi. Xarajatlar tarkibini noto‘g‘ri belgilash mahsulot tannarxi, foyda va soliq bazasi ko‘rsatkichlarining buzilishiga olib kelishi mumkin.

Korxonalarda davr xarajatlarini samarali boshqarish uchun bir nechta amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Birinchidan, sotish va ma‘muriy xarajatlar bo‘yicha aniq budjetlar va limitlar ishlab chiqilishi kerak. Ikkinchidan, xarajatlar har bir bo‘lim va mas‘ul shaxs kesimida tahlil qilinishi zarur. Uchinchidan, reklama, marketing, logistika va boshqaruv xarajatlarining iqtisodiy samaradorligi muntazam baholab borilishi lozim. To‘rtinchidan, elektron hujjat aylanishi va buxgalteriya dasturlaridan keng foydalanish xarajatlar ustidan nazoratni kuchaytiradi. Beshinchidan, davr xarajatlari bo‘yicha ichki audit va nazorat jarayonlari yo‘lga qo‘yilishi ortiqcha hamda asossiz sarflarni kamaytirishga yordam beradi.

Umuman olganda, davr xarajatlari korxonaga faoliyatining ajralmas qismi bo‘lib, ularni faqat qisqartirish obyekt sifatida emas, balki samarali boshqarilishi lozim bo‘lgan strategik resurs sifatida ko‘rish zarur. Sotish xarajatlari bozor ulushini kengaytirishga, ma‘muriy-boshqaruv xarajatlari esa boshqaruv sifatini oshirishga xizmat qilgan taqdirda, ular korxonaning uzoq muddatli rivojlanishi va moliyaviy barqarorligiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli davr xarajatlarini hisobga olish, tahlil qilish va nazorat qilish tizimini takomillashtirish bugungi kunda barcha xo‘jalik yurituvchi subyektlar uchun dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 5-fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan “Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom – <https://lex.uz/docs/-264422>

2. O‘zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi milliy standarti (21-sonli BHMS) “Xo‘jalik yurituvchi subyektlarda buxgalteriya hisobining hisobvaraqlar rejasi va uni qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma” – <https://lex.uz/docs/-7282737>

3. O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-404, 2016-yil 13-aprel – <https://lex.uz/docs/-2931253>

4. Karimov A.A., Islomov F.R., Avloqulov A.Z. Buxgalteriya hisobi. Darslik. Toshkent: Iqtisod-Moliya.

5. Xasanov B.A., G‘aniyev Z.U., Muxammedova D.A. Boshqaruv hisobi. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: Iqtisod-Moliya.